

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.71

СПЕЦИФІКА БАНКІВСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

ЛЕПИНСЬКА І., аспірант кафедри банківської справи КНТЕУ

В умовах посилення консолідації на міжнародних фінансових ринках, все більшої актуальності набуває процес створення різних об'єднань, як засіб ефективної фінансової політики та зростання капітальної бази. Не є винятком і банківські установи, які стали активними учасниками фінансового ринку. Банки, як правило, об'єднують свої бізнеси з метою розширення власної частки на ринку, підвищення загального рівня капіталізації, платоспроможності, хеджування ризиків і, як наслідок, збільшення прибутку.

Можна виокремити певні причини, які активізують процеси створення банківських об'єднань як у світі, так і в Україні, а саме: підвищення загальної конкурентоспроможності банків та вітчизняної банківської системи зокрема; збільшення загального рівня капіталізації банківської системи; підвищення інвестиційної привабливості банків; можливість через банківські об'єднання проводити хеджування ризиків; збільшення ринкової частки банків на фінансовому ринку; підвищення фінансової стійкості банків; можливість розширення клієнтської бази, а також надання клієнтам більшого спектру послуг (особливо у випадках створення фінансово-холдингових і промислово-фінансових груп); підтримання достатнього рівня ліквідності та платоспроможності банківських установ тощо.

Наукові та практичні питання, пов'язані з аналізом загальних підходів до сутності та класифікації банківських об'єднань, розглядалися такими зарубіжними науковцями П. Роузом [1], А. Мироновою [2], а також вітчизняними економістами О. Кириченком, В. Міщенком [3], Н. Цигановою [4], В. Кротюком, Я. Берназюком [5], А. Криклієм [6] та ін. Однак, у вітчизняній економічній літературі недос-

татньо уваги приділено висвітленню питань, пов'язаних зі створенням фінансово-холдингових груп, а також, входженню банку до промислово-фінансових груп. Саме тому дослідження теоретичних і практичних основ створення банківських об'єднань в Україні дозволить краще зрозуміти ці тенденції.

Метою статті є висвітлення сутнісних характеристик банківських об'єднань, а також дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду їх створення.

Інтеграційні процеси, які відбуваються у світовому фінансовому просторі мають відповідний вплив і на вітчизняну банківську систему. Практика зарубіжних фінансових установ свідчить про консолідацію банківських капіталів і зменшення загальної кількості банків. Однак в Україні процеси об'єднань бізнесів і створення великих фінансових конгломератів знаходяться лише на початковій стадії розвитку.

Банківські об'єднання представляють собою складний комплекс взаємопов'язаних елементів, що обумовлено формами їх утворення. Законодавчі основи регулювання банківської діяльності в Україні викладено в Законі України "Про банки і банківську діяльність" [7], а також у Положенні Національного банку України (далі – НБУ) "Про порядок створення і державної реєстрації банківських об'єднань" [8].

Відповідно до Закону України "Про банки та банківську діяльність", банки мають право створювати банківські об'єднання таких типів: банківська корпорація, банківська холдингова група, фінансова холдингова група, а також банки можуть бути учасниками промислово-фінансових груп (далі – ПФГ) із дотриманням вимог антимонопольного законодавства України [7].

У Законі України "Про банки та банківську діяльність" [7] банківські об'єднання поділяються таким чином:

- створені на комерційних засадах: банківська холдингова група, фінансова холдингова група, банківська корпорація; сюди можна також віднести промислово-фінансові групи, оскільки їх діяльність також має на меті отримання прибутку;
- об'єднання на некомерційних (неприбуткових) засадах: спілки та асоціації.

Однак із урахуванням того, що лише до складу банківської холдингової групи та банківської корпорації входять тільки банки, вони є найбільш суттєвими об'єднаннями. Це підкріплено відповідним Положенням "Про порядок створення і державної реєстрації банківських об'єднань" [8], в якому НБУ чітко визначив лише ці два види банківських об'єднань.

Отже, класифікувати банківські об'єднання можна залежно від: цілей проведення, стратегії розвитку бізнесу, строків об'єднання, складу учасників, загальних засад створення (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація банківських об'єднань в Україні

Виокремлюють три типи інтеграції банківських об'єднань:

- вертикальна;
- горизонтальна (об'єднання установ, які співпрацюють в єдиному секторі з метою збільшення частки на ринку, диверсифікації послуг, збільшення клієнтської бази та ін.);
- конгломератна (об'єднання різних за профілем діяльності установ).

Останнім часом все більшій популярності набули конгломератні та горизонтальні об'єднання установ. Це пов'язано з тенденціями на світових ринках, оскільки з метою виживання фінансовим організаціям доводиться об'єднувати свої бізнеси та направляти зусилля на утримання позицій на ринках. Наприклад, у 2008 р. найбільшим об'єднанням вважається придбання *Commerzbank* 60%-го пакету акцій *Dresdner Bank*. Це об'єднання було спрямоване на усунення фінансових труднощів, які виникли у діяльності останнього інституту [9].

Потрібно також зазначити, що у вітчизняному законодавстві є певна неузгодженість щодо створення та функціонування банківських об'єднань (таблиця).

Характеристика банківських об'єднань в Україні

Ознаки	Види банківських об'єднань			
	банківська корпорація	банківська холдингова група	фінансово-холдингова група	банк – учасник промислово-фінансових груп
Загальна характеристика	Об'єднання виключно юридично самостійних банківських установ, яке створюється з метою збільшення концентрації капіталів банків, підвищення загального рівня ліквідності та платоспроможності банківських установ, а також посилення нагляду за діяльністю її учасників	Об'єднання банківських установ, де материнська компанія має право володіти 50 % акціонерного капіталу дочірніх підприємств, а останні, у свою чергу, позбавлені цього права	Об'єднання установ, які повинні надавати фінансові послуги, і до складу якого має входити хоча б один банк	Банківська установа обов'язково повинна бути у складі ПФГ, однак, банк не може бути головним підприємством ПФГ, оскільки він не виробляє кінцеву продукцію та не проводить її збут
Юридичний статус	Має статус юридичної особи. Може мати відокремлене майно, набувати нових прав і обов'язків, несе відповідальність за неправомірну реалізацію своїх прав, невиконання обов'язків [5, с. 44]	Не має відокремленого майна, у т.ч. у вигляді статутного капіталу, не може самостійно мати та набувати нових прав і обов'язків, а також нести персональну юридичну відповідальність [5, с. 44]	Не має статусу незалежної юридичної особи	Не має статусу незалежної юридичної особи
Склад учасників	Виключно банки	Виключно банки	Установи, що надають фінансові послуги, і хоча б один банк	Підприємства, банки та інші установи, що мають на меті отримання прибутку
Законодавче регулювання створення	Закон України "Про банки і банківську діяльність" [7], Положення НБУ "Про порядок створення і державної реєстрації банківських об'єднань" [8]	Закон України "Про банки і банківську діяльність" [7], Положення НБУ "Про порядок створення і державної реєстрації банківських об'єднань" [8]	Закони України "Про банки і банківську діяльність" [7], "Про холдингові компанії в Україні" [10], "Про господарські товариства" [11]	Закон України "Про промислово-фінансові групи в Україні" [12]
Цілі об'єднання	Створені на комерційних засадах	Створені на комерційних засадах	Створені на комерційних засадах	Створені на комерційних засадах
Регулюючий орган	Національний банк України	Національний банк України	Національний банк України, Держана комісія з регулювання ринків фінансових послуг	Кабінет Міністрів України, органи державної податкової інспекції, НБУ, Антимонопольний комітет України, інші державні органи, а також аудиторські організації
Порядок реєстрації	Створюється за попередньою згодою НБУ, реєстрація в Державному реєстрі банків	Створюється за попередньою згодою НБУ, реєстрація в Державному реєстрі банків	Реєстрація в Державному реєстрі холдингових компаній	Рішення про реєстрацію приймається Кабінетом Міністрів України та оформлюється постановою
Порядок ліквідації	Ліквідується за рішенням його учасників або з ініціативи НБУ, за рішенням суду в разі порушення вимог антимонопольного законодавства України, у разі загрози інтересам кредиторів і вкладників	Ліквідується за рішенням його учасників або з ініціативи НБУ, за рішенням суду в разі порушення вимог антимонопольного законодавства України, у разі загрози інтересам кредиторів і вкладників	Визначається загальними зборами акціонерів, Антимонопольним комітетом або рішенням Кабінету Міністрів України	Проводиться шляхом прийняття постанови Кабінету Міністрів України

Отже, не доречно включати промислово-фінансову групу до складу об'єднань за участю банків, оскільки відповідно до Закону України "Про промислово-фінансові групи в Україні" [12] до складу такого об'єднання на рівні банку можуть входити інші промислові підприємства, організації всіх форм власності, однак банківська установа не може виступати головним підприємством, на відміну від інших банківських об'єднань.

Основними причинами входження банківської установи до ПФГ на території нашої держави можна назвати:

- пошук інвесторів для участі у діяльності ПФГ;
- розширення кола клієнтів банківської установи;
- диверсифікацію галузей діяльності банку;
- обмін інформаційними, комунікаційними та іншими видами послуг;
- інвестування власних коштів у нові види бізнесу;
- забезпечення банківськими послугами (операціями) учасників групи тощо.

На відміну від вітчизняної практики, центром російської "банківської" ПФГ є кредитно-фінансова організація [13, с. 136]. У Російській Федерації ПФГ створюються з метою диверсифікації діяльності учасників цього об'єднання, зниження інвестиційних ризиків, а також розширення клієнтської бази. Банківська установа, що входить до складу ПФГ має змогу активізувати свою діяльність на непрофільних для неї ринках: лізингових, факторингових, інвестиційних, страхових послуг.

Вітчизняне законодавство має певні недоліки, пов'язані зі створенням та функціонування банківських об'єднань. Зокрема Закон України "Про банки і банківську діяльність" [7] не виділяє такі види об'єднань, як: банківські концерни, банківські консорціуми, банківські трести та банківські картелі. Доцільно було б доповнити цей Закон визначеннями понять банківська асоціація та спілка, оскільки вони також є об'єднаннями банківських установ, хоч і неприбутковими.

В Україні створення банківських об'єднань (спілок і асоціацій) базується на некомерційних засадах, тобто першочерговою метою їх діяльності є не отримання прибутку, а захист інтересів своїх учасників, а також розробка певних рекомендацій щодо банківської діяльності, обмін професійною інформацією тощо. Некомерційним об'єднанням в Україні є Асоціація українських банків (АУБ), до складу якої входять більше ніж сто банківських установ. Основними функціями асоціації є захист інтересів учасників об'єднання перед НБУ, представлення інтересів учасників на світовому фінансовому ринку та ін.

У більшості розвинених країн банки мають в обов'язковому порядку входити до складу різних спілок або асоціацій (наприклад, у Франції банки мають бути членами асоціацій). Це полегшує проведення державного нагляду за банківською діяльністю. На відміну від зарубіжної практики, в нашій державі входження банківських установ до складу некомерційних об'єднань є виключно добровільним.

Офіційно зареєстрованим об'єднанням в Україні є "Банківська холдингова група "Сведбанк Фінанси". Це перше в Україні банківське об'єднання, до складу якого вступили Відкрите акціонерне товариство "Сведбанк" (материнський банк) і Закрите акціонерне товариство "Сведбанк Інвест" (банк-учасник). Банківська холдингова група "Сведбанк Фінанси" була створена з метою впровадження стратегії стабільного та прибуткового розвитку, консолідації позицій на українському ринку для реалізації фінансових послуг, а також впровадження та підвищення якості надання банківських послуг. Сферою діяльності банківської холдингової групи є надання повного переліку банківських послуг, що охоплює всі банківські операції, пов'язані із здійсненням комерційної, інвестиційної та будь-якої іншої діяльності, передбаченої чинним законодавством України [14].

В Україні під егідою банківських установ також можуть створюватися різні фінансові інститути, однак таке об'єднання буде функціонувати вже у формі фінансово-холдингової групи. Вітчизняна банківська практика свідчить, що під егідою банківської установи, як правило, створюються страхові компанії. Основними формами співробітництва в цьому випадку є: створення спільних фінансових продуктів, просування певних продуктів, обмін клієнтською базою тощо. Коли банківська установа створює дочірнє підприємство у вигляді страхової компанії, це зумовлює певні ризики, головний із них пов'язаний з тим, що в цьому випадку банк як кредитує, так і виступає страховиком. Тобто в разі настання страхового випадку кошти будуть акумульовані в межах фактично однієї установи.

Доцільно розглянути зарубіжний досвід створення банківських об'єднань, зокрема американський. У США однією із форм організації банківської діяльності є створення банківських холдингових груп. З метою уникнення державного регулювання холдингові компанії можуть мати незначні частки в капіталах банківських установ. Якщо холдингова компанія бажає викупити контрольну частку акцій банківської установи, вона повинна отримати відповідний дозвіл Федеральної резервної системи (далі – ФРС) США [1, с. 37].

До складу банківських холдингових груп у США можуть входити небанківські організації (рис. 2) [1, с. 39].

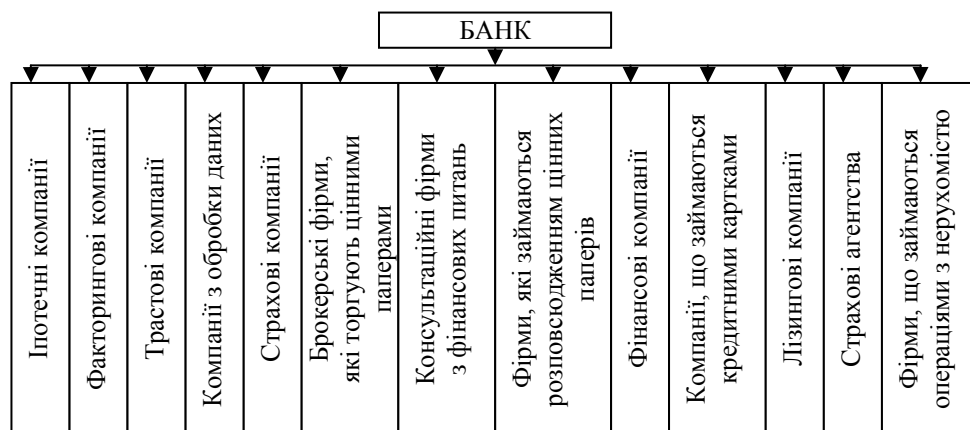

Рис. 2. Небанківські установи, які можуть входити до складу банківських холдингових груп у США

Вперше холдингові компанії були введені до сфери банківської діяльності у США законом "Про банківські холдингові компанії" (від 9 травня 1956 р.). Однак ще в 1933 р. у законі "Про банківську діяльність" було визначено, що холдингова компанія може володіти часткою в одному, або декількох банках, що дає їй право контролю над ними. Цей процес контролювався ФРС лише в разі, якщо холдингова компанія мала намір брати участь у голосуванні при обранні директорів філіалів банку, а також якщо вона володіла 25 % (і більше) акцій банківської установи. Усе це свідчить, що у вітчизняній та американській практиці є певна неузгодженість понять "банківська холдингова група", оскільки в Україні до її складу згідно із законодавством можуть входити лише банківські установи.

У 2008 р. світова фінансова криза негативно вплинула на банківські установи різних країн. Американський банк *Morgan Stanley* наприкінці вересня 2008 р. змінив статус із інвестиційного банку на банківську холдингову групу, що надало йому можливість отримати доступ до екстрених кредитів Федеральної резервної системи США на постійній основі [15].

Не уникла наслідків фінансової кризи і вітчизняна банківська система. Деякі установи (особливо банки 3 та 4 групи) одразу ж відчули брак ліквідних коштів та опинилися на межі ліквідації. Нині відбувається своєрідне переформатування вітчизняної банківської системи, в результаті якого невеликі за розмірами (активів, капіталу, масштабів діяльності) банки повинні або ліквідуватися, або увійти до складу інших банківських установ. Отже, наступним етапом повинна стати активізація об'єднань, оскільки така форма діяльності банківських установ дозволяє нівелювати діяльність окремих ризиків, у тому числі недофінансування.

Таким чином, можна зробити висновок, що сьогодні в Україні існують такі види банківських об'єднань: банківська холдингова група, банківська корпорація, фінансова холдингова група, банк – учасник промислово-фінансових груп. Однак до основного переліку вітчизняних банківських об'єднань доцільно включити банківські концерни, банківські консорціуми, банківські трести та банківські картелі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Роуз П. С. Банковский менеджмент / Роуз Питер С. ; пер. с англ. — М. : Дело, 1997. — 768 с.
2. Миронова А. П. Современные тенденции формирования и развития банковских групп в России / А. П. Миронова // Банковские услуги. — 2008. — № 11. — С. 12–18.
3. Банківський менеджмент : підручник / за ред. О. А. Кириченка, В. І. Міщенко. — К. : Знання, 2005. — 831 с.
4. Циганова Н. В. Банківський менеджмент : опорний конспект лекцій / Циганова Н. В. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2000. — 100 с.
5. Кротюк В. Деякі питання, пов'язані із законодавчим регулюванням створення та діяльності банківських об'єднань в Україні / В. Кротюк, Я. Берназюк // Право України. — 2006. — № 2. — С. 43–47.
6. Криклій А. С. Банківські об'єднання в Україні: проблеми та перспективи / А. С. Криклій // Економіка та держава. — 2007. — № 7. — С. 15–18.
7. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III зі змінами. — Режим доступу : <http://www.nau.kiev.ua>.
8. Про порядок створення і державної реєстрації банківських об'єднань [Електронний ресурс]: Положення НБУ від 31 серп. 2001 р. № 377. — Режим доступу : <http://uapravo.net>.
9. *Commerzbank* поглощает *Dresdner Bank* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.newsgu.com>.
10. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15 берез. 2006 р. №3528-IV.
11. Про господарські товариства : Закон України від 19 верес. 1991 р. № 1576-XII.
12. Про промислово-фінансові групи в Україні : Закон України від 21 листоп. 1995 р. №437/95-ВР.
13. Рябушка Л. Б. Промышленно-финансовые группы как фактор стабилизации взаимодействия в системе "предприятие-банк" / Л. Б. Рябушка // Вісн. СумДУ. — 2003. — № 5 (51). — С. 133–139.
14. В Україні створено першу Банківську холдингову групу "Сведбанк Фінанси" [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.aub.com.ua>.
15. По неофициальным данным, японский Mitsubishi UFJ и американский Morgan Stanley договариваются о слиянии брокерских подразделений [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.rbc.ua>.